

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.ФРАНКА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри української літератури та теорії літератури

доктор філологічних наук, професор

_____ Петро Іванишин « » _____ 2025 р.

**Микола Устиянович як будитель національної
свідомості: світоглядно-виховні аспекти**

Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Магістерська робота
на здобуття кваліфікації – вчитель української мови і літератури, вчитель
англійської мови та зарубіжної літератури

Автор роботи: Лецик Руслана Миколаївна _____

підпис

Науковий керівник доктор філологічних наук,
професор **Іванишин Петро Васильович** _____

підпис

Дрогобич, 2025

Микола Устиянович як будитель національної свідомості: світоглядно-виховні аспекти

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

[illegible]

2

Сьогодні, аналізуючи художню систему романтизму, звертається увага на важливі елементи, які радянське літературознавство відкидало (націотворчі складові художності, категорія сакрального, філософсько-естетична основа та ін.), підвищується рівень зацікавленості творчою індивідуальністю письменника. Микола Устиянович зробив набагато більше корисного для становлення нової української літератури і значно менше помилок, ніж зазначалося дотепер. Художню спадщину одного з яскравих представників романтизму в Галичині, його світоглядних позицій і на даний час належним чином не вивчено, хоча кожен з дослідників української літератури середини XIX ст. звертав увагу на творчий доробок письменника.

Today, when analyzing the artistic system of romanticism, the attention is paid to important elements that Soviet literary criticism rejected (nation-building components of artistry, the category of the sacred, the philosophical and aesthetic basis, etc.), the level of interest in the creative individuality of the writer is increasing. Mykola Ustyianovych did much more useful things for the formation of new Ukrainian literature and made much less mistakes than was noted until now. The artistic heritage of one of the brightest representatives of romanticism in Galicia, his worldview positions, at present have not been properly studied, although each of the researchers of Ukrainian literature of the mid-19th century paid attention to the creative work of the writer.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ I. Творча постать Миколи Устияновича в контексті діяльності “Руської Трійці”	7
Розділ II. Світоглядно-естетичні засади творчості М. Устияновича.....	20
Висновки.....	52
Список використаних джерел.....	54

Вступ

Актуальність дослідження. Серед численних митців слова літературу романтизму на західноукраїнських теренах представляє помітний та цікавий репрезентант – Микола Устиянович (1811-1885), який був і поетом, і прозаїком, і драматург, і громадським діячем, продовжувачем діяльності “Руської Трійці” (М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького), автором знаних пісенних творів (“Верховинець” (“Верховино, світку ти наш..”) і “Піснь опришків” (“Гей, браття-опришки...”). Сучасні дослідники, аналізуючи художню систему романтизму, використовують важливі складові, що їх оминало радянське літературознавство (наприклад, націотворчі критерії художності, поняття сакрального, філософсько-естетичний фундамент та ін.). Отже, росте зацікавленість творчою індивідуальністю майстра слова. На думку дослідника “Руської Трійці” і її доби Михайла Шалати, М. Устиянович зробив набагато більше для становлення нової української літератури, ніж про це говорилося дотепер. Звісно, не обходилося без помилок, але їх було значно менше, ніж здобутків. Художню спадщину цієї яскравої постаті, виразника доби романтизму в Галичині, його світогляд на сьогоднішній день недостатньо досліджено, незважаючи на значну увагу дослідників літературного процесу середини ХІХ ст. до творчого доробку письменника.

У жодному із досліджень останніх років творчість Миколи Устияновича не розглядається докладно – здебільшого науковій, згадуючи письменника побіжно, аналізують хіба його окремі твори. Тому проблема детального аналізу художньої спадщини письменника з урахуванням новітніх досягнень літературознавчої науки про романтизм нині надзвичайно

важлива, адже її вирішення несе не лише літературознавче, але і націокультурологічне значення.

Таким чином, виникла необхідність по-новому прочитати і переосмислити літературний доробок Миколи Устияновича, об'єктивно вписати цю постать у всеукраїнський контекст романтизму.

Мета магістерської роботи – аналіз і оцінка світогляду Миколи Устияновича як борця за пробудження української національної свідомості.

Об'єктом дослідження є постать українського письменника-романтика Миколи Устияновича і його творчість в загальних рисах.

Предмет дослідження – національно-світоглядні особливості творчості М. Устияновича.

Для розкриття теми нашого дослідження ми використовували такі **методи**, як біографічний, культурно-історичний, духовно-історичний, компаративний, герменевтичний, націологічний.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- показати активізацію української інтелігенції Галичини у 30-х-50-х рр. ХІХ ст. у боротьбі за національну самобутність і роль М. Устияновича у цьому процесі;
- дослідити світоглядно-естетичні засади творчості письменника;
- підкреслити важливість впливу М.Устияновича на національно-культурне відродження Галичини.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів з відповідними підрозділами, висновків і списку використаних джерел.

Розділ I. Творча постать Миколи Устияновича в контексті діяльності “Руської Трійці”

Літературному процесові середини XIX ст. належить особливе місце в історії українського письменства. Йдеться ж бо про поворотний концептуальний період, у якому відбувалися разючі зміни у сприйнятті життя, умонастроях людей, формувались нові філософські та естетичні погляди, народжувалося якісно нове мистецтво слова. На зміну класицизму і сентименталізму, яких, зрештою, в Україні у “чистому вигляді” не було, прийшов новий художній напрям – романтизм.

Цьому напрямові передував преромантизм, представники якого поступово поривали із культом лише розуму, що було притаманне класицизмові та Просвітництву. В Європі преромантичні тенденції пов’язують з іменем шотландця Джеймса Макферсона та його книгою-містифікацією “Поеми Оссіана”, яка вразила сучасників похмурими картинами північної природи та містичним і бентежним світом героїчних легенд і переказів Шотландії. Літературною підробкою Макферсона захоплювалися видатні європейські поети Дж. Байрон, Ф.-Р. Шатобріан, Й.-Г. Гердер, Й.-В. Гете, О. Пушкін та ін. Оссіанівські мотиви були і в українській літературі (переклади і перекази “Поем Оссіана” О. Склабовського, В. Капніста, балади П. Білецького-Носенка, повість “Бен-Грианан”, яку П. Гулак-Артемовський переклав із польської мови), і в літературі інших слов’янських народів (“Краледвірський рукопис” В. Ганки, “Книга польського народу і польського пілігримства” А. Міцкевича). Особливо сильним був вплив пісень барда Оссіана на літературу поневолених народів, які нетерпляче очікували відродження національних культур. Він виявився, як слушно зауважив І. Шетер, у пробудженні

національної самосвідомості, що привело до величезного зацікавлення європейських народів власною історією та скарбами усної народної творчості. Діячі української літератури не були винятком. Генезу українського преромантизму вітчизняні дослідники літератури XIX ст. виводять із українського письменства XVI-XVIII ст., із його тяжінням до світу чудес і пригод та увагою до інтимного світу людини, а також з українського історико-героїчного епосу – дум та історичних пісень.

На ґрунті, підготовленому преромантичним захопленням фольклором, поступово розвивався і поширювався романтичний рух. Це була, за Д. Наливайком, своєрідна художня система в мистецтві, спосіб мислення, який виявляється в різноманітних модифікаціях, має свій світ і естетичні принципи, свій комплекс образотворчих засобів. Заперечуючи раціоналізм доби Відродження, романтики вважали, що основним засобом пізнання світу є не розум, а серце, душа людини. Гегель зазначав: “Правдивим змістом романтичного слугує абсолютне внутрішнє життя, а відповідною формою – духовна суб’єктивність, яка опановує свою самостійність і свободу” [9, С. 32]. Романтики, на відміну від класицистів, орієнтувалися на мистецтво Середньовіччя та Нового часу. Вони опирались на християнські традиції, оскільки християнство зосереджує увагу на внутрішньому світі особистості та впливає на глибокі, нераціональні сторони людського буття.

Романтики намагалися зрозуміти й відтворити сенс минулих епох, тому зверталися до національної історії. Вони наголошували, що найбільшою цінністю народу є його мова, традиції, тому ґрунтовно вивчали фольклор. Для романтиків характерне зображення таємничих, інтригуючих, незвичайних подій, “нічної сторони” світу, змалювання тривожних картин природи (бурі, вітру, темної ночі, непрохідних нетрів тощо), відтворення довколишнього світу як системи символів (світла, сонця, серця, ночі, долі, сироти, дороги, волі, слави, могили і т. п.). Романтики виявляли інтерес до фантастики (зображували демонічні сили – упирів, русалок, відьом тощо).

Провідними у їх творчості є мотиви національної туги, трагічної долі особистості. У ряді країн Європи домінантою у творах романтиків став національно-визвольний рух.

Слід відзначити самобутній характер українського романтизму. Він, стверджує Т. Бовсунівська, “базувався на власних філософських засадах, ... народився з власних національних джерел філософської думки, успадкувавши весь її попередній розвиток” [3, С. 18]. Фундаментальною засадою світогляду українських романтиків є кордоцентризм. Основні світоглядні позиції М. Максимовича, Д. Кавунника-Велланського, І. Кронеберга, А. Метлинського, О. Новицького та інших теоретиків романтизму базувались на традиціях Г. Сковороди.

У Східній Україні, що була під владою імперської Росії, романтичний рух поширився в 20-60-х рр. XIX ст. і відіграв значну роль у пробудженні національної свідомості. Українські романтики пропагували ідеї народності, слов'янського братерства і соборності України. Вони мали кілька осередків. У 30-х рр. діяла Харківська школа романтиків, до якої належали І. Срезневський, І. Розковшенко, О. Шпигоцький, С. Писаревський, Л. Боровиковський, М. Костомаров, А. Метлинський, О. Корсун та ін. Їх літературними трибунами були “Украинский альманах” (1831), збірник “Запорожская старина” (1833-38), альманахи “Сніп” (1841), “Молодик” (1843-1844). У Києві в середині 40-их рр. розгорнули діяльність члени Кирило-Методіївського братства з його романтично-християнською програмою “Книги буття українського народу” – М. Костомаров (переїхавши до Києва), П. Куліш, Т. Шевченко, Ю. Андрузьким та ін. Тут виходив редагований М. Максимовичем збірник “Киевлянин” (1840, 1841).

В особливих умовах розгортався романтичний рух у Галичині, що належала до Австрії. Осередком культурного життя тут був Львів. Австрійський уряд не вельми сприяв розвиткові освіти і культури українського народу, а польські шовіністичні кола шукали різних способів,

щоби не допускати українців до науки, до літератури. Шкіл для простих людей (“їм досить молитовника, катехизму і Псалтиря!”) відкривалося дуже мало. У книгарні Ставропігійського інституту – єдиній для українців на всю Галичину – були книги тільки релігійного характеру, оскільки уряд не дозволяв продавати літературу на світську тематику. У Львівському університеті ще 1805 р. на філософському та богословському факультетах було відмінено навчання українською (руською) мовою, якою, зрештою, викладалися лише окремі предмети. Характеризуючи цей період, І. Франко писав, що правляча австрійська верхівка визначала навіть, “якою книгою повинен був керуватися лектор кожного предмета” [36, С. 124]. У духовній семінарії теж панувала схоластика, керівництво пильно стежило, аби студенти не спілкувалися “хлопською мовою” і щоб до їх рук не потрапила яка заборонена (світська) книжка.

До 1830-х рр. робилися певні спроби писати “руською”, себто українською мовою, але ця, загнана на маргінеси, мова була книжною, дуже далекою від мови народу, була сумішню “слов’яно-української – тої самої, якою орудували на Наддніпрянщині в середині XVIII ст.” [12, С. 122], сумішню російської, церковнослов’янської та місцевого діалекту. Найвідомішими авторами, які користувались цим дивовижним суржиком, “язичієм”, були Й. Левицький, С. Лисенецький, С. Семаш, Г. Таркович. Вони представляли панівну в Галичині у кінці XVIII – на початку XIX ст. літературу шкільного класицизму, що відбивала художні смаки та ідейні погляди передусім вищого духовенства. Така штучна мова не могла сприяти розвитку української словесності і не здобула популярності. Тож не дивно, що освічені читачі здебільшого надавали перевагу літературі польською та німецькою мовами. Усе ж певний внесок у національно-культурний розвиток Галичини в ті роки було зроблено. З’явилася низка мовознавчих розвідок та підручників, у яких були намагання осмислити самобутність руської мови та її становище серед інших слов’янських мов. Серед них заслуговують на

увагу перша в Галичині “Граматыка языка словено-руського” Івана Могильницького (1822, надрукована 1829 р., перевидана в 1837, 1848 pp.), шкільний буквар та “Gramatyka języka ruskiego (maloruskiego)” Йосипа Лозинського (написана 1833, видана 1846 р.), “Grammatik der ruthenischen, oder kleinrussischen Sprache in Galizien” Йосипа Левицького (1834). Остання, хоч і написана німецькою мовою, містила цінні додатки – народні прислів’я, приказки, пісні та уривки з “Енеїди” І. Котляревського, рукописні копії якої з’явилися в Галичині близько 1820 року.

Були також окремі спроби писати живим народним словом. Це досить скромні в художньому відношенні поезії Юліяна Добриловського, а також українські вірші учасників польського повстання 1830-1831 pp. Михайла Попеля, Каспера Ценглевича та ряду анонімних як польських, так і українських авторів. Польські діячі мріяли про єдину Польщу у давніх, ще до 1772 р., межах і, виступаючи проти панщини та австрійської влади, намагались таким чином залучити на свій бік українських студентів та заручитися підтримкою селян. Їх відозви та поезії, написані українською мовою, широко розповсюджувалися в рукописах і таки знайшли підтримку в університетських колах та серед вихованців духовної семінарії. Повстання 1830-1831 pp. у Польщі, а згодом і передреволюційні події 1846 р. показали безпідставність надій української галицької інтелігенції на щирість поляків і позитивні зміни в суспільстві. Проте, за підкресленням І. Франка, “...сей початок свідомого патріотизму польського був zarazom ... початком свідомого патріотизму руського, початком відродження руської народності зразу в літературі, а з часом і в політиці” [35, С. 322].

Таким чином, польське повстання 1830-1831 pp. деякою мірою послужило поштовхом до українського національно-культурного відродження. Початком цього відродження був широкий фольклористичний рух, якому сприяли і діячі польської культури, зокрема Вацлав Залеський (Wacław z Oleska), який у 1833-1834 pp. видав у двох книгах “Pieśni polskie i

ruskie ludu galicyjskiego”. Українські пісні тут були надруковані латинською абеткою впереміш із польськими, проте цей збірник, за словами М. Дашкевича, мав для Галичини таке ж значення, як “Малороссийские песни” М. Максимовича для Наддніпрянщини. Матеріали до цього збірника подавали Вацлаву Залеському й українські збирачі пісень: Григорій Ількевич, Іван Білинський, Іван Вагилевич і, можливо, Маркіян Шашкевич. 1835 р. вийшов ще один фольклорний збірник (теж латинською абеткою) – “Ruskoje wesile” Й. Лозинського. Помітним явищем у фольклористиці стало двотомове видання народних пісень Жеготи Паулі “Pieśni ludu ruskiego w Galicyi” (1839-1840). На той час українська народна творчість набула такої популярності, що “майже в кожному літературному часописі та альманасі польською мовою зустрічалися статті чи згадки про українську народну пісню або її тексти у переспіві, перекладі чи оригіналі” [43, С. 318]. Пожвавлення інтересу до фольклору, етнографії, історії, щораз більша популяризація народних поетичних творів як основи естетичного задоволення та взірця для художньої літератури – все це були ознаки преромантичного руху, спрямованого проти диктату шкільного класицизму.

Фольклористичний рух, що ширився в Галичині у 30-40-х рр., поступово готував ґрунт для романтичної літератури. Її початки припадають на 30-ті роки ХІХ ст. і позначені хвилею національної боротьби галицької інтелігенції проти політики тотального ополячення та онімечення українців. Д. Чижевський відзначав, що романтизм, “як жоден інший літературний напрям, сприяв “пробудженню” молодих або відірваних від новішої європейської культури народів” [37, С. 362].

У Галичині на часі була гостра потреба випуску літературного збірника живою українською мовою. З приводу виходу у світ збірки Вацлава Залеського Я. Головацький писав: “Ми гордилися, що поляк ставив українські пісні набагато вище від польських щодо поетичності, але ми обурювалися, що українські пісні надруковані впереміш із польськими і

надруковані польськими літерами. Нам хотілося мати національний збірник, на зразок Максимовичевого” [22, С. 231]. Навколо цієї ідеї згуртувались талановиті вихованці Львівської духовної семінарії, чільною постаттю серед яких був Маркіян Шашкевич. Разом зі своїми побратимами Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем він організував літературне товариство, що увійшло в історію під назвою “Руська Трійця”. Завданням товариства було зробити народну мову мовою нової української літератури. Коло однодумців розширювалося, і вже 1833 р. з’явився перший рукописний збірник семінаристів “Син Русі”. У ньому було вміщено всього 14 віршів, написаних народною мовою. Автори переважно підписували свої поезії криптонімами, над розшифруванням яких свого часу працювали Я. Головацький, К. Студинський, М. Возняк, а відтак – сучасні дослідники літератури. К. Студинський, М. Шалата, О. Петраш, Г. Бурлака, Є. Нахлік схилиються до думки, що ініціатором та укладачем видання був Маркіян Шашкевич, якому у збірці належали два вірші – “Слово до читателей руского языка” та “Дума”. Іншими учасниками “Сина Русі” були Михайло Мінчакевич, Йосип Левицький з Болшова, Йосип Левицький-молодший з Августівки, Онуфрій (Ганкевич або Городиський), Олександр Гданський, Айталь Гадинський. Творів Я. Головацького та І. Вагилевича у збірці нема, оскільки, на думку Є. Нахліка, обидва Маркіянові побратими у час її появи, найімовірніше, ще не вдавалися до поетичних спроб. Вони вели активну роботу щодо вивчення й систематизації усної народної творчості, “йшли в народ” і, подібно І. Срезневському, М. Костомарову та іншим українським романтикам зі Сходу України, записували фольклор та народні обряди.

Збірка “Син Русі” була пробою сил – чи є з ким починати нове українське письменство в Галичині. Попри окремі слабкі твори, цю збірку слід розглядати, наголосив К. Студинський, “як перший прояв національної свідомості і реакції против польського духа в руській духовній семінарії, а рівночасно – як першу працю Марк[іяна] Шашкевича на полі духового

відродження Галицької Руси” [9, С. 38].

У збірці відбито нові, переважно романтичні, художньо-естетичні віяння, які заповнили тогочасний літературний процес і слов'янське відродження. Автори “Сина Русі” “орієнтувалися на такі характерні параметри романтичного художнього мислення, як культивування “народного стилю”, фольклоризму, етнографічного побутописання, утвердження національно-патріотичних почуттів, пробудження національної пам'яті, поетизація народу, його звичаїв та обрядів, національної історії, рідної природи, самовираження автономної особистості, увага до індивідуальної людської долі” [43, С. 323].

Наступною збіркою “Руської Трійці” була рукописна “Зоря, писемце, присвячене руському языку” (1834). До неї входило багато фольклорних та оригінальних творів, зокрема стаття М. Шашкевича про Богдана Хмельницького. Провідними в цій збірці були ідеї злуки народу, “єдиного у своїй цілісності”, та “єднання українців з братніми слов'янськими народами” [21, С. 30]. У той час орієнтація на фольклор становила визначальну рису європейського романтизму, особливо у тих слов'янських народів, що, як і українці, не мали своєї державності. Велике захоплення викликала ідея німецького історика, філософа та фольклориста Й. Г. Гердера про оновлення національних літератур шляхом звернення до народних джерел. Саме в такому річищі формувався основний напрям громадської, політичної і літературної діяльності “Руської Трійці”. На жаль, рукопис цього збірника не зберігся, а задум видати “Зорю” не здійснився. Львівський цензор Бенедикт Левицький та митрополит Михайло Левицький заборонили друкувати “Зорю”, оскільки її зміст видався їм свавільним, а мова (близька до фонетичного правопису орфографія та цивільний шрифт) – недопустимою.

Та учасники “Руської Трійці” не опускали рук. Крім М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, на літературному полі Галичини виступали й інші члени та прихильники цього гуртка М. Устиянович, П. Головацький,

М. Козанович, Ю. Величковський, М. Кульчицький. Патріотично настроєна молодь відчувала насущну потребу вивчення й пропаганди української національної культури, із захопленням сприймала ідеї слов'янського відродження, що потужним потоком ішли із Західної та Південної Європи, орієнтувалась у своїй діяльності на культурний та літературний рух у Східній Україні. З багатьма видатними діячами слов'янської культури члени “Руської Трійці” налагодили тісні особисті контакти. Поле їх зацікавлень було надзвичайно широке. Це творчість Я. Коллара, П. Шафарика, В. Ганки, Ф. Челаковського, чеські збірки фольклорних творів, збірники сербських народних пісень та наукові розвідки В. Караджича, філософська лірика хорвата П. Прерадовича, поезія польських романтиків А. Міцкевича та Ю. Словацького, твори представників “української школи” у польському романтизмі С. Гоцинського, Т. Падури, Б. Залеського, збірки російських поетів і російського фольклору, художні твори західноєвропейських авторів, праці філософів, істориків, мовознавців, французьких і німецьких просвітителів тощо.

Романтичні думки та “той романтичний пафос, яким проймалися діячі слов'янського відродження, захоплюючись народними піснями, героїчними історичними подіями, переказами, передалися ... М. Шашкевичу” [23, С. 10] та його побратимам.

Величезний вплив на “Руську Трійцю” справили книги, що, попри встановлену австрійським урядом заборону, напівлегально потрапляли до Львова зі Східної України. Так, у Галичині прочитали тоді “Енеїду” І. Котляревського, фольклорні збірки М. Цертелєва і М. Максимовича, “Запорожскую старину” І. Срезневського, повісті Г. Квітки-Основ'яненка, “Малороссийские приказки” (байки) Є. Гребінки, “Слово о полку Ігоревім”. “Саме ці книги, – підкреслює О. Білецький, – ... стали для Шашкевича і його друзів провідниками на їх дальшому шляху” [2, С. 17]. На основі цих книг, за словами Я. Головацького, Маркіян “переконався о можності народної руської

словесності, загадав велику гадку – утворити чисто народну словесність южноруську – і цій гадці вірен остався до кінця” [5, С. 265-266].

У 1836 р. М. Шашкевич уклав першу українську читанку для дітей і видав брошуру “Азбука і Abecadło”, у якій виступив проти намагань латинізації українського алфавіту. Наприкінці того ж року (хоч на титульній сторінці стоїть дата – 1837) у Буді (нинішній Будапешт) М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький видали альманах “Русалка Дністровая”, до якого ввійшли народні пісні, художні твори укладачів збірника, переклади сербських пісень та уривків із “Краледвірського рукопису”, окремі статті. Ця невелика за обсягом книжка, що наполовину складається з публікацій фольклору, зазначив О. Білецький, “була бойовим виступом в оборону прав українського народу” [2, С. 27], “першою заявкою народу Західної України про своє існування, про свою національну гідність” [2, С. 31], а її “Передслів’є” – це наче “маніфест” відродження української літератури в межах Галичини” [2, С. 25]. Своєю збіркою автори “Русалки Дністрової” “...зреалізували романтичну дискурсивну практику, поклавши на теренах Західної України початок секуляризації літератури, що досі писалася книжною, церковно-слов’янською мовою, заініціювали народну мову як мову нової літератури, котра головним принципом проголосила відтворення народного життя, духовного світу простої людини. Як і харківські романтики, вони звернулися до народної поезії як неперевершеного взірця для художньої творчості і на цьому ґрунті витворили надзвичайно цікавий і естетично багатовимірний романтичний художній світ” [26, С. 37-38].

М. Шашкевич та його побратими не мислили себе без наддніпрянської України. В “орієнтації на рідний народ письменники “Трійці ” мали на увазі всю Україну”, саме вони “порушили в літературі ідею возз’єднання українських земель” [42, С. 19-20]. У своїй творчій діяльності вони не тільки орієнтувалися на “Опыт собрания старинных малороссийских песен” М. Цертелева (1819), збірники М. Максимовича “Малороссийские песни”

(1827) та “Украинские народные песни” (1834), на твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, а й сягали у своїх романтичних помислах до традицій політичної незалежності та власної державності.

З другого боку, погляди “Руської Трійці” були скеровані на Захід і Південь Європи, до таких самих уярмлених народів, як українці. Письменники “Трійці” “усвідомлювали свій зв'язок із тими процесами розвитку національних художніх культур, що відбувалися у братніх слов'янських літературах. Як і іншим представникам слов'янського і – ширше – європейського романтизму, їм було притаманне контекстуальне мислення, прагнення й уміння розглядати свою діяльність у контексті загальнослов'янських і загальноєвропейських історико-культурних процесів” [6, С. 568]. Вони, за словами І. Франка, мріяли “витворити одноцільну полудневоруську мову і літературу і при їх помочі воскресити цілу полудневоруську націю до нового життя духового, громадського” [31, С. 43].

Члени “Руської Трійці” збираючи фольклор, писали наукові розвідки і статті, публікували їх у польських і чеських журналах (бо українських в Австрії не було), працювали над власними художніми творами, звертаючись до історичного минулого (найчастіше до часів козаччини), аби відродити звияжний дух визвольної боротьби.

Про величезне значення альманаху “Руської Трійці” 1837 р. для розвитку літератури не тільки Галичини, але і всього слов'янського світу, І. Франко писав: “Русалка Дністровая”, хоть і який незначний її зміст, які неясні думки в ній висказані, була свого часу явищем наскрізь революційним” [30, С. 90].

Прийнято вважати, що “Русалка Дністровая” вийшла накладом у 1000 примірників, із яких 800 було конфісковано; існує й інша думка: усього надруковано 800 примірників, з них конфісковано 600.

М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та більшість їх товаришів і

прихильників з української інтелігенції мали священницький сан. Одним із найважливіших завдань, вони вважали пробудження народу від духовного сну і використовували для цього не лише свій літературний хист (у кожного з “Трійці” є твори й на релігійну тематику), а й душпастирські обов’язки, синтезуючи таким чином релігійні й патріотичні ідеї. Саме на синтезі цих ідей формувався світогляд галицьких романтиків. Їх діяльність повністю відповідала лозунгові, проголошеному згодом А. Шептицьким: “Іти в народ – це праця духовенства”.

Наступним після “Русалки Дністрової”, другим українським збірником у Галичині був “Вѣнок русинам на обжинки”, виданий двома книгами у Відні в 1846-1847 рр. Іваном Головацьким за допомогою брата Якова. Ідейне спрямування “Вѣнка...” – те ж, що й “Русалки...”: відстоювання самобутності українського народу, захист народної мови. Тут розміщено оригінальні та перекладні поезії М. Шашкевича, його романтичне оповідання “Олена” (передрук із “Русалки...”), поетичні твори І. Вагилевича, М. Устияновича, Л. Данкевича, А. Лужецького, А. Могильницького, К. Скоморівського. Із своїх писань Я. Головацький подав у “Вѣнку...” переклади сербських пісень та казок В. Даля, спогад про Маркіяна Шашкевича та етнографічні статті.

Діячі “Руської Трійці” пройшли еволюцію від преромантизму до романтизму. Вони, можливо, не знали праць теоретиків українського романтизму І. Кронеберга чи, скажімо, О. Новицького або І. Кулжинського, але органічно включилися у всеукраїнський літературний процес, забезпечивши “закономірний рух галицько-української літератури від фольклорної імперсональності до проблисків нового типу особистості – “суверенної людини”, до становлення особистісного начала, від раціоналістичного світобачення до романтичного світовідчуття” [43, С. 331]. При цьому у творчості галицьких романтиків наявні ознаки інших художніх систем: просвітництва, сентименталізму, – що свідчить “про певний

стильовий синкретизм, взагалі притаманний літературі слов'янського відродження” [6, С. 569].

Так розвивалася українська література в Галичині до 1848 р. На гребені революційного підйому, породженого “Весною народів”, з’явилося чимало талановитих постатей, але найбільших вершин після Маркіяна Шашкевича зумів досягти своєю яскравою і самобутньою романтичною творчістю його друг і послідовник Микола Устиянович, перші літературні спроби якого почалися ще 1836 р.

Розділ II. Світоглядно-естетичні засади творчості М. Устияновича

Вивчаючи нині українську літературу середини XIX ст., зокрема епоху романтизму, необхідно брати до уваги національні джерела художності, категорії сакрального, християнської містики, філософсько-естетичне підґрунтя романтизму. З цього приводу Т. Бовсунівська пише: “Художня система романтизму повинна розглядатися з урахуванням сакральних та національних важелів як чи не найбільш змістовних і актуальних для сьогодення. Романтики не просто витворили художню картину світу. Вони заснували низку національно окреслених символів, виробили цінно-комунікативний кодекс, життєспроможний до наших днів” [4, С. 1]. Тому в процесі аналізу світоглядних позицій і творчості письменників-романтиків, зокрема Миколи Устияновича, визначальними й централізуючими поняттями мимоволі постають у нерозривній єдності “Бог”, “Україна” “історія”. З цих позицій будемо розглядати світогляд письменника та його художню творчість. Докладних документальних відомостей про життєвий шлях М. Устияновича не так уже й багато. На прохання Б. Дідицького в 1881 році він написав автобіографію, котра була вміщена в “Литературном сборнике” (1885). Ще кілька штрихів маємо у дещо меншій його автобіографічній статті, надрукованій 1881 р. в чернівецькому “Родимом листке”, а також у віршованій поемі “Вспомини” (1884) і в листах та спогадах сучасників.

Основи національного та релігійного виховання М. Устиянович отримав ще у дитинстві. Він народився 7 грудня 1811 р. в містечку Миколаєві на Львівщині й був дев'ятою дитиною в поважаній родині міського радника, а згодом бурмістра Миколаєва Леонтія Устияновича. В умовах “тихой, безропотной, но на дивоглядь успешной полонизации...”,

коли “почти нигдѣ не слышалось руское слово в домах нашего священства, и почти нигдѣ церковной науки в народном языцѣ” [9, С. 46] (зауважимо, що мову письменника “підганяв” під свої “канони” Б. Дідицький), Л. Устиянович спромігся не тільки дати освіту своїм дітям, а й прищепив їм любов до знань, повагу до людини праці й до рідної мови. Письменник згадував, що його батько “постоянно и твердо держался народа и сначала посылал сынов своих до дяка, а послѣ – в нормальныи нѣмецкіи школы” [9, С. 46]. Від матері – простої селянки – Микола успадкував м’яку і щиру вдачу, працьовитість. Він писав, що його мати була “...женщина необыкновенно нѣжная и мягкосердная, сама живая, ходящая от печали и трудов в старости второе сгорбленная доброта. Она воспитывала 11-ро дѣтей своих самою теплѣйшою любовью” [9, С. 46].

Початкову освіту Микола, як і його брати, здобув удома, в Миколаєві, де від місцевого дяка навчився руської азбуки. Далі у 1820-1824 рр. навчався у Львові в “нормальній школі”, відтак продовжив навчання в гімназії. У 1830 р. вступив на філософський факультет Львівського університету. Всі ці роки він жив у старшого брата Михайла – реєстратора Львівського магістрату.

Ще до знайомства з М. Шашкевичем запального і вразливого хлопця захопив патріотичний ентузіазм, і він, “завозваний мріями ошоломлених” [27, С. 183] підтримав польське повстання 1830-1831 рр. У “Вспоминах” – віршованій автобіографії, написаній у 1884 р., за рік до смерті, – поет із розчаруванням говорив про антинародне спрямування цього руху:

Чувством я склонялся за Польшу до бою,
Но разум спознался на лисах барвлених.

Бо скоро-м побачив, що панська “воля”,
Якой добиватись панове хотіли,
Для руського люду – лиш крайня недоля, –

Помрака опала, руки здеревіли... [27, С. 183].

Світогляд М. Устияновича як письменника формувався у специфічних умовах становлення та розвитку романтичного руху в Галичині, розпочатого “Руською Трійцею” у стінах Львівської духовної семінарії.

У 1832 р. М. Устиянович вступив до Львівської греко-католицької семінарії. Він – слухач богослов’я і водночас – студент теології університету.

Навчання у Львівській духовній семінарії велося польською, латинською і почасти німецькою мовами, тож не диво, зазначає І. Франко, що “шестилітній пробуток у замкненій інституції під острим дозором, у виключно мужеськім товаристві і серед таких студій, яких звичайно ніхто з них не брав на серію, накладав свою печать на характер чоловіка. Ми знаємо, що... вийшли з тої семінарії Шашкевич, Головацький, Вагилевич, Устиянович, Могильницький, і знаємо потроху, який шкідливий вплив мала на них та семінарія, як вони або боролися з її духом і падали чи то ламалися в тій боротьбі, або пили за струєю і псували свій характер” [29, С. 465]. Проте саме у стінах семінарії під впливом талановитого оточення формувався національний світогляд допитливого і вразливого юнака: семінарія “містила в своїх мурах під той час найліпші сили духові” [34, С. 358]. Крім названих вище творчих особистостей, в цьому закладі навчались і Козанович, Вербицький, Мох, Скоморовський, Шухевич та чимало інших талановитих семінаристів, які, як пише І. Франко, “опісля позанимали більше або менше видні становища чи то в руській літературі, чи то в житті публічному” [34, С. 359]. У “Вспоминах” М. Устиянович згадує про свою участь у семінарському “кружку вільнодумних”, члени котрого ставили перед собою цілком конкретні завдання. Вони

...Русі Червоной відродження ждали

І вслід українських мужів бистроумних

Народ заумерлий збудити ся брали –

Подвигами будь-то на полі словеснім,
Будь заходом щирим около просвіти, –
І Русі пороки з дозволом небесним –
Рабство, лінь, невіжу – старались лічити [27. С. 184].

Керівництво семінарії намагалось не допустити поширення серед своїх питомців таких небезпечних думок та ідей. Семінаристам заборонялося розмовляти рідною мовою, без відома ректора купувати і читати світські книжки. У 1834 р. ректорат семінарії провів кілька обшуків: у семінаристів, запідозрених у конспіративних революційних гуртках, шукали “нелояльну” літературу. Того ж року М. Устияновича виключили із семінарії. Це виключення – донині біла пляма в його біографії. Можливо, причиною були зв’язки Миколи з польським конспіративним рухом або, як засвідчує його син, художник і поет Корнило Устиянович, написання “польського революційного віршика”. Проте інший син М. Устияновича, Сава, який був священиком у Головецьку, в листі до Ю. Романчука пише, що не завжди відомості, подані Корнилом, були достовірними, оскільки “Корнило часами поетизировав і подавав тоє за правду, котре он правдою хотел відѣть” [9, С. 49]. У цьому ж листі Сава так коментує цю подію: “...покійний Батько вспомянул до мене при случаю нашей ачей Тобі известной релебації із Львовского Всеучилища, що і он был выделен из Сіменища за то, же не хотіл свого товарища видати, котрий такий-то промах сделал – а был дуже бідний, и же вдобавок ставал в обороне мнимого виноватого, грозячи настоятелям і самому Владиці выступленієм доброохотним всіх товарищей із теології. Но, як то звичайно бывает, языком всі притакували, а на ділі скрупилось все на покойном Отці. О якійсь ревізії в Сіменищи, але не спеціально у Батька, чул я, но о надзоре поліцейскім не відаю нічого – і уважаю го неімовірним, бо зараз просто із надзора поліційного не взяло [би] правительство Батька на редактора “Зорі Галицкої” і не проклало [би] ему редакцію віденьского “Вѣстника” [9, С. 49].

Лише через рік, очевидно, після довгих клопотань родини, Миколу Устияновича поновили на 3-у курсі богослов'я і прийняли на пансіонат у семінарію.

Тут, у стінах Львівського “сіменища” (семінарії), Микола зійшовся з членами “Руської Трійці” Письменник згадував: “Там (у семінарії. – Р. Л.) стрітися я в первый раз с Маркияном Шашкевичем, познакомился случайно с Яковом Головацким (прибывшим из Пештинского университета) и с Иваном Вагилевичем, а, одушевлен тою тройкою, начал изучати малорусское галицкое нарѣчіе и пробовати свои силы в мелких поэтических сочинениях” [9, С. 50].

Особливо сильне враження справив на М. Устияновича “первый русский стишок” Маркіяна Шашкевича, “написан чисторускою душею в память торжества 40 літнього владенія цісаря Франца І”. М. Устиянович писав про величезний вплив цієї поезії на учнів семінарії: “С неимоверным задоволением и любопытством рвались за тим стишком всі мірскіи достойники руского сословія в Львові, и передавали его от рук до рук. Со слезами в зріниці отчитовали мы его, и еще раз, и еще раз, и увірялись чимраз больше, чим есть духъ рускій и руское слово. ... Мов блудники в пустыни, сбігались молодии товариші Маркіяна до зеленой оазы и, охолодивши жаждущую грудь живою водою, связались в одной ціли до діла” [9, С. 50].

Незабаром М. Устиянович став щирим другом Шашкевича, який теж був на третьому курсі, став прихильником і послідовником Маркіянових ідей (“Почав Маркіяна ступати я слідом” [27, С. 184]). У М. Устияновича з’явився глибокий інтерес до народної мови, юнак “...приляг душею к тихой, смиренной Галицкой Руси и станул один из первых на поприщі, куда ... влекло душевное ... настроение” [9, С. 50].

М. Устиянович був у числі трьох молодих студентів-сміливців греко-католицької духовної семінарії, котрі 14 жовтня 1836 р., в день св. Покрови,

перед враженими й захопленими парафіянами одночасно у трьох найпрестижніших церквах Львова (М. Устиянович – в Успенській церкві, М. Шашкевич – у соборі св. Юра, Ю. Величковський – у храмі св. Параскеви) виголосили проповіді українською мовою, довівши таким чином, що народна, жива мова має таке ж право і на пошану, і на існування як польська чи німецька.

У семінарії почалася літературна біографія М. Устияновича. Його перший друкований поетичний твір – елегія “Слеза на гробі... Гарасевича...” (1836) – був написаний народною мовою під впливом оди М. Шашкевича “Голос галичан” і ще більше зблизив поета-початківця з проводирем “Руської Трійці”. І вже тут через рік після поновлення в семінарії, М. Устиянович не уникнув “надзора поліцейского”. Він згадував, що за “перше зерно, вержене ... на поле галицко-русской словесности”, він “пожал насмешку и укоры”, “попал ...в подозрение опасного крамольщика у политических властей, удостоился в Сіменищи ревизии полиційной, ...был принужден протоколярно оправдаться и оставил яко злодіятель под надзором полиции по 1848 г” [9, С. 51]. Через цей віршик, згадує М. Устиянович у “Вспоминах”, “начальство струсило” і “здаło вище справу – до Юра самого”, щоб “загрожену спасати державу” [27, С. 184]. Маркіяновим “кружком вільнодумних” зацікавилися у консисторії. Членів “кружка” запідозрено у русофільських симпатіях. Митрополит М. Левицький, йдучи за семінарським стражем моральності у Б. Левицьким, навіть прибране Шашкевичеве ім’я Руслан перекрутив на Rusland. М. Устияновича звинувачено в тому, що він

...бесіди руськой в Галицькій області

Слабі осмілився скріпляти основи [27, С. 185].

Під час ревізії в молодого поета не знайшли нічого протизаконного (“..правительство не выкрыло в лепеті жайворонка ніякого заговора, опасного для существующего общественного порядка” [9, С. 52]). Хлопця із семінарії не вигнали, однак “поліцейський дозір” за ним “полишено”. Цілком

несподівано М. Устиянович знайшов підтримку – в особі родича покійного М. Гарасевича, катехита Григорія Яхимовича, котрий похвалив його “віршик” і посприяв у друкуванні “Слези...”

У березні 1837 р. під час ревізії, спровокованої доносами однокурсника Д. Мохнацького на Маркіянів “кружок”, у М. Устияновича знайдено “недозволену літературу” (це були 3 і 4 частини “Літопису на 1836 рік”, 4-8 номери додатку до львівської щоденної газети “Rozmaitości” за той же рік, перший том творів А. Броніковського, рукописи і т. ін.). Особливо “небезпечний”, “революційний” зміст мали виписки з творів А. Міцкевича – найбільше з його твору “Pielgrzym”. У семінаристів – товаришів М. Устияновича – вилучили й книги німецьких авторів. Одночасно поліція розпочала справу проти авторів “Русалки Дністрової”, що тільки-но вийшла у Буді.

У 1837 р. М. Устиянович закінчив семінарію і чекав на висвячення, проте справа затягувалася. Ненадійного випускника, за яким установлено негласний поліцейський нагляд, не квапилися висвячувати. Наприкінці року президія губернії веліла митрополитові не допустити його до “рукоположения”. Старші брати Миколи, Василь та Михайло, використали всі свої львівські зв’язки, щоб якимось залагодити справу. І в актах ревізії зникли зі списків вилученої в М. Устияновича літератури твори А. Міцкевича та інші “революційні” матеріали, а замість них з’явилися назви невинних релігійних книжок. Поліція повідомила про ці результати обшуку консисторію та ректорат семінарії і дозволила надати Миколі “титул стола”, тобто висвятити, однак продовжувала “опікуватися” ним аж до 1848 р.

Літом 1837 р. М. Устиянович гостював у товариша по семінарії Семена Плешкевича в с. Мокротин (Жовківський округ). Для Миколи це був щасливий час: тут він проводив дні з коханою дівчиною – Ганнусею, сестрою С. Плешкевича, з якою взяв шлюб у січні 1838 р. Зиму і весну в 1838 році молода сім’я провела у Мокротині.

Нарешті 24 червня (7 липня) 1838 р., “в сам празник великий святого Івана”, сталася так довго очікувана подія: Миколу Устияновича разом із двома близькими Маркіяновими товаришами Семеном Плешкевичем та Іваном Должанським висвячено на священиків. Прощаючись, друзі “зложили присягу”

... прикладно все жить,
Буть браттям молодшим всігда на услуги,
Плекать рідну мову. Русь щиро любить [27, С. 185].

Майже вся національна еліта Галичини початку і середини ХІХ ст., яка розпочала національно-культурне відродження краю, виросла в середовищі духовенства. “Все відродження Галицької України пов’язане зі священичими родами, – зауважував Р. Смаль-Стоцький, – назву тільки Шашкевичів, Устияновичів, Могильницьких, Ступницьких, Петрушевичів, Левицьких. Священики в Галичині так, як панотці у Великій Україні, стояли найближче до сільського народу, до села, до тих природніх джерел української мови. Вони були й перші, що починали вживати тієї мови в розмові та в письмі”. Тому в наш час аналізувати творчість “будителів народного духу” не можна без урахування їх релігійно-християнського світогляду.

В українському літературознавстві чи не найменше досліджено релігійні й містичні тенденції романтизму. Адже для радянських літературознавців, поставлених у жорсткі ідеологічні межі, релігійний світогляд та християнські мотиви у творчості письменників-романтиків були закритою темою. Однак не можна стверджувати, що проблема не вивчена зовсім. У ХІХ – на початку ХХ ст. виявленню універсального філософсько-релігійного християнського змісту в українській літературі присвячували праці М. Костомаров, М. Максимович, А. Метлинський, О. Новицький, О. Барвінський, М. Гнатишак, А. Музичка та інші письменники і вчені. Чимало досліджень про релігійно-філософське підґрунтя романтизму та релігійні мотиви в українській літературі вийшло за кордоном, – наприклад,

праці Д. Чижевського, В. Барки, І. Качуровського, В. Яніва, В. Мокрого та ін. В Україні за останні роки з'явилися монографії та окремі статті (Т. Бовсунівської, Б. Завадки, О. Петраша, Т. Салити та ін.), де автори намагалися осмислити вагомість сакрального в українській літературі й, зокрема, у романтизмі.

Діячі “Руської Трійці” та їх послідовники були виховані на засадах християнства. Творчість цих письменників наскрізь пронизана християнським змістом. У кожного з них, як говорилося, є твори на релігійно-філософські, духовні теми. Маркіян Шашкевич, наприклад, перекладав Євангеліє, написав знамениті “Псалми Русланові”, поезію “Слава Богу”, перу І. Вагилевича належить переклад трактату Томи Кемпійського “О послідованю Христа”, Я. Головацький видав у Відні 1854 р. “Хрестоматію церковно-славенскую і древнерускую в пользу учеников вищої гімназії”. Художня спадщина письменників та послідовників “Руської Трійці” – зразок синкретизму сакрального й національного. У творчості Миколи Устияновича релігійно-філософські й національно-патріотичні мотиви синтезувались особливо виразно.

У незакінченому вірші “Покойному Иоанну Должаньскому, приходнику Корчина” (1876) М. Устиянович стверджує, що, розлучаючись після закінчення Львівської духовної семінарії зі своїми близькими друзями Маркіяном Шашкевичем, Іваном Должанським та Федором Рудницьким, він разом із ними поклявся “пожертвовать себя на всяки труды // Во благо церкви и народа”. Життєвою метою цієї “четвірки”, що постала на місці знаменитої “трійці”, було:

Правдой престолу Господа служить,
Народ душею Маркіановой любить,
Єму и клад ума, и духа силы
Чрез весь живот наш до могилы
Несломно, ціло посвятить [9, С. 55].

У 1838-1840 рр. після висвячення М. Устиянович перебував на підмінній посаді адміністратора у с. Вовкові. Тут його “патріотична постава була дуже своєчасною в умовах посилення наступу польських шовіністів”, які “поставили собі за мету полонізувати села навколо Львова” [1, С. 33]. У 1841 р. молодий священик із сім’єю переїхав у гірське село Славсько Стрийського повіту. Парафія була бідна, проте люди, що жили у цьому верховинському краю “в простоті так чистій, як гірський ручай”, приворожили М. Устияновича щирістю та безпосередністю. Письменника захопили традиції, своєрідний побут, поетична вдача місцевого населення – бойків. Особливе враження справили на нього бойківські народні пісні, яким він присвятив вісім строф “Вспоминів”. Ці пісні були джерелом його поетичного натхнення:

В тім слів і зворотів, образів і цвіту
Ніким на вичерпанім цюрку словеснім
Черпать мні лучилось... [27, С. 187].

Після довгої мовчанки (від часу “Слези...” 1836 р.) М. Устиянович знову береться за перо. У 1842 р. він написав елегію “Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну Єго пам’ять”. Відтоді до кінця свого життя праці на літературній ниві майже не переривав.

У Славську М. Устиянович допомагав своїм парафіянам не лише доброю господарською порадою. Священик “літ-то чимало // По верхах Бескиду... скалу орав”: навчав людей засад християнської моралі, прищеплював їм “зерно по зерні” принципи любові, милосердності, поваги до слова Господнього. Усе посіяне принесло, як згадував М. Устиянович у “Вспоминах”, “колосся видатне! // А жниво багате, мов в буйних ланах”. У глухих горах ця наука падала на добрий ґрунт,

Бо німець і лях тут костьолів не клали
І церков лишали в спокою святім,
Дітей чужим богам іще не навчали –

То ж люди тут ладом водились давним:

Стерегли своє, не бажая чужого,

В Верховині прадідний бачили рай;

В ній жили, мов люди віку золотого... [27, С. 186].

Дослідники творчості М. Устияновича мають у розпорядженні мало відомостей про священицьку діяльність письменника, зокрема про його проповідництво. Устияновичевим сучасникам згадувалось те, що кожна його церковна проповідь була красномовною, щирою, переконливою, патріотичною. Приятель письменника, культурний діяч народовського напрямку Тит Ревакович, виходець з с. Волосянка поблизу Славська, розповідав у своїх спогадах: “...Взірцевий був з нього священик. А які ж чудові проповіді говорив у Славській церкві! Як пристосована була ся наука до життя! Як верховинці і верховинки жаждно слухали кожного його слова і брали собі до серця!” [9, С. 57].

В основі світогляду письменника – глибокі й щирі християнські переконання, які відбилися і на способі всього його життя, і на літературній творчості. Він не порушував їх ніколи. О. Кобилянська, сім’я якої кілька літ проживала в м. Сучава (тепер Румунія), де в останні роки свого життя М. Устиянович був парохом, і підтримувала там приятні стосунки з родиною Устияновича, була захоплена “достойним білоголовим поетом Николаєм”. На нього, писала згодом, “зирались ми, діти, а за нами й його парафіяни, мов на святого” [14, С. 209]. Письменниця згадувала про М. Устияновича і як про талановитого поета, і як про взірцевого священика, який ніколи не відступав від норм християнської моралі. Згадувала як людину високої духовної культури і, зрештою, як про свого духовного пастиря: “Ніколи я не бачила в своєму дальшому житті нічого кращого, – такого, що подобало майже на святого, – поважнішого, достойнішого, як того чоловіка, що й досі стоїть у моїй душі як ідеал духовного отця...” [14, С. 209].

Християнсько-релігійні ідеї знайшли свій вияв у художній спадщині М. Устияновича, у його статтях і промовах. Творів суто релігійного, духовного змісту в письменника небагато. Це вірші “Св. Іоанн Євангелист” (1853), “Сотворитеть” (1854), притчі “Провидініє I” і “Провидініє II” (1853). Але мотиви християнської любові, християнського світобачення присутні майже в усіх його поетичних і прозових творах, у публіцистиці і промовах. Найбільшої уваги серед них заслуговують твори, написані в 40-х – на початку 50-х рр. – у період найбільшого піднесення літературної і громадської діяльності письменника.

Це була пора, овіяна свіжим вітром європейських революцій 1848-1849 рр., оптимістичними надіями, що “весна народів” приведе й українців до національного відродження. У той знаменитий час почалася активна громадська діяльність письменника. Зі свого убогого Славська він приїхав до Львова, щоби брати участь у Головній Руській Раді. З його ініціативи та за підтримки І. Борисикевича Головна Руська Рада скликала у Львові перший український просвітній з’їзд, який відбувся 7(19)-14(26) жовтня 1848 року і увійшов в історію під назвою Собору руських учених. М. Устиянович був активним організатором і учасником цього з’їзду. Його підпис стоїть першим у запрошенні на Собор руських учених, з його участю було складено програму Собору. Поет брав участь у роботі двох секцій із дев’яти – в секції історії та географії і в секції “управи язика руського”. “Гадки, над котрими би тому Товариству розглядітися припадало”, тобто основні питання з’їзду, торкалися насамперед перспектив і розвитку руської мови, просвіти народу. Учасники з’їзду (їх було більше ста) мали з’ясувати, “якої би дороги належало ся держати”, аби ”рускій язык” в “єден з виж речених языков (російський, польський чи церковний. – Р. Л.) не перестроївся”, якою має бути граматика “до училищного ужитку и письменности общей”, кому доручити видання шкільних книжок. Планувалося також видати “якнайскорше народовую Часопись, которая для взнесенія нашего

письменництва так нужденно єсть на добі потрібна” [9, С. 58].

Хоча з’їзд мав за мету вирішувати лише просвітницькі проблеми, все ж у Львові поширилися чутки, нібито русини готують якусь акцію проти поляків. Навколо духовної семінарії, де проходив Собор, почали збиратися агресивно настроєні юрби людей, “ворохобники польськії грозили збройним нападом і насильним розігнаньєм съезду учених”, тому владі довелося виставити озброєний військовий загін – “оден баталіон регіменту... под которов охоронов і перше заседанье учених оптувалося” [9, С. 59].

На з’їзді панувало високе патріотичне піднесення.

Особливо зворушив учасників Собору М. Устиянович. Із великим ораторським хистом він виголосив схвильовані патріотичні промови на відкритті та закритті Собору (19 та 26 жовтня). Виступав перед аудиторією блискуче й натхненно, з властивим йому красномовством, що йшло з глибини серця, викликаючи щире захоплення слухачів. Ось яке враження справляли його виступи на сучасників: “Г-н Устиянович с привластним єму красноречієм, прекрасними слови, цвітними барвами, черпаними із глибини єго ніжного сердця, отмалював долю нашої Руси, смілими але правдивими чертами смутне состояніє Русина перед очи поставив, заглянув глубоким взором іспитателя в сердце єго і отхилив на дні єго добрую сторону, благородне тло душі Русина і начертав смілою рукою єго будущину, єго воскресеніє... а на конец поломенным красноречієм загрів родимців до діла просвіщенія народного, до управленья родимого языка. Мова сія сопровождаема була за кождим уступом громкими рукоплесканіями і отзывами: “Слава!!!” [9, С. 59]. У газеті “Зоря Галицка” (1848. № 25) сповіщалося, що “соловій рускій, Устиянович Николай, так красненько до чувства всіх промовив, що ся аж розплакали”.

Промови, виголошені М. Усгьяновичем на з’їзді, пройняті болем за свій народ, за зневажену мову та історію рідного краю. Продовжуючи справу Маркіяна Шашкевича, він закликав гнати з Русі “мраки тьмаві”,

орієнтуватися на Європу, де кожен народ “зачав нову жизнь, жизнь свободи і долі; а ми ж на тоє переболіли найтяжшю в Європі неволю, аби і надаль віддихати тяжким віддихом скону, мов під тягаром могили?” [9, С. 60].

У запрошеннях, які підготовчий комітет вислав “ученим руським”, було застереження, що на з’їзді виключаються “всякі політичні розговори, яко неналежні до предмету Собору того” [9, С. 60]. І хоча в залі духовної семінарії “сино-жовті хоругви спочивали” під образом державного монарха Фердинанда і “якоби оказовали, що під зашитою цісаря Австрійского ... спокійно розвиваєся народность руская” [9, С. 60], все ж оминати гострих наболілих питань було просто неможливо. Із “весною народів” М. Устиянович та Маркіянові друзі і послідовники пов’язували не лише відродження рідної мови, а й відновлення давніх державницьких традицій України. Вони твердо стояли на позиції єдності українського народу по обидва боки кордону. У промові на відкритті Собору руських учених М. Устиянович висловлював жаль, що “Славяньщина, тот велит Європи, розпорошений по широкій землі без вільного огнища духа, без союзного огнива, без середоточного ідеального світа” [9, С. 60], підкреслював спільність мови та історії наддніпрянців і наддністрянців, багатство їх культурних надбань: “Хто-ж бо в Славяньщині не знає тої мови сьвятої Руси, тої бесіди серця, того наповидного ласканя, котрим мати первшое дитя милости любує, тої красавої пісоньки, якую ластівка під стріхою щечече, хто не знає барви, цвіту і воні тої літоросли золотобережної України?! На славяньскім виросла она серцю і всякими цвітами приоздобила ю красавая мати. Всякі чувства душі і ума появи приодіває она золотими точками. Аж хочем налюбовати ся єї принадами милости, пійдім до Основяненка Марусі; аж желаєм надивитися ненаглядним єй барв красотам, вержмо око на єго всхід сонця; аж хочем узброїтися в кріпость, послухаймо громкого Шевченка; аж розвеселитися і попустувати –возьмім Котляревского; аж наслідок статочного образа хочем, прочитаймо єдин тільки короткий уступ з

“Перекинчика...” під назвою “Бандурист”, через незабвенного нашого Шашкевича написаний...” [9, С. 60-61]. Ідея соборності України стане провідною в художніх творах М. Устияновича протягом усієї його літературної діяльності.

Відомо, що М. Устиянович читав збірник А. Метлинського “Думки і пісні та ще дещо”, альманах Є. Гребінки “Ластівка”. Проте донині не встановлено, звідки він не лише знав про Т. Шевченка, але й оцінив його з високої трибуни на Соборі руських учених високим епітетом “громкий”. Р. Горак та Я. Гнатів припускають, що “Кобзар” привіз письменникові його брат Василь (за ремеслом – купець, мешкав у Києві, але Галичину часто відвідував по справі).

Виступи письменника на Соборі руських учених свідчать, що він вважав невіддільними поняттями ідеї християнські і національні. Доля народу, його історія та поступ визначаються волею Божою, до якої у письменника, як і в кожного християнина, безмежна довіра. Він підкреслював споконвічну передачу нашим народом у спадок наступним поколінням глибокої віри у Господа, шанування традицій та їхнє беззаперечне дотримання. “Найкрасшою змерщиною по отцях наших позосталася нам святоблिवость Християньская...”, – так починав М. Устиянович свою промову з нагоди заснування 19 жовтня 1849 р. на Соборі руських учених товариства “Руське народне просвіщенє”. На волю Божу й Боже слово він покладав надії та сподівання, пов’язані з “весною народів” – революцією 1848-1849 рр., адже святий вогонь Божого слова допровадить “до нового народного світа”, у якому пануватимуть основні християнські чесноти – любов, справедливість, мудрість. У прощальній промові, виголошеній на закритті Собору руських учених 26 жовтня 1848 р., М. Устиянович схвильовано закликав: “Родимці! В найчорніших замутах світових бур ясніє завше над туманами землі єдина, чистая, нескальная, недвижимая, небесная і вічная іскра Божества, а ей ім’я єсть ПРАВДА! Отож

Богу і Правді поручім наше діло. Богу і Правді віддаймо дитя нашої душі в опіку, а Бог го охоронит, а виплече го Правда. О, слиби не Божая сила, слиби не іскра небесного огня, которая ще ніколи в світі не угасала, давно загибився був і слід руской стопи на тій нещастній землі” [9, С. 61]. Цією ж іскрою Божого огня, вважав поет, були породжені й осяяні “ангелом завіта” ... “гадки блаженні, небесні, святії” і його побратима Маркіяна Шашкевича (вірш “Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну Єго пам’ять”).

М. Устиянович був переконаний, що досягти Божої Правди (у своїй промові письменник наголосив на цьому слові) можна лише пройшовши тернисту дорогу, котра наближає душу до християнського ідеалу, до Істини. На цьому важкому шляху до Правди кожна людина повинна прагнути розвивати в собі відчуття Божественного духу й наслідувати його. І тільки тоді, коли Правда, осяяна Божественним духом, запанує у кожній душі, пройде через кожне серце, зможе вона виплекати Свободу, розкріпачити людину, зробити її справді вільною. “Свобода єсть то красная і умная відданиця, которая собі не полюбит сліпого жениха, а безсильному не подасть руки. Тільки з розвоєм духа розвивається земная і небесная щасливість чоловіка, а блага краю множаться тільки благами душі” [9, С. 62-63], – стверджував М. Устиянович. Божа Правда породить волю, а не навпаки. Адже казав Ісус Христос до тих, хто повірив у нього: “...і ви пізнаєте правду, і правда визволить вас” [Євангеліє від св. Івана, 8:32]. З цього приводу дослідник українського романтизму В. Мокрий зазначав, що “мета так урозумілої, отже упорядкованої християнськими засадами волі (свободи) для київських і львівських романтиків – це ... прагнення владнати на ґрунті любові до ближнього і справедливості співжиття людей і їх щасливе життя на землі (міллєнаризм), для чого кожен зосібна має передусім постійно роздумувати над самим собою, маючи на гадці вдосконалення себе самого і найближчого оточення” [45, С. 158]. Отже, для романтиків поступ у національно-визвольних змаганнях значною мірою залежить від того, як

кожна окрема людина плекатиме у своїй душі та своєму серці Боже слово і прагнутиме максимально наблизитися до Істини. Своєю високою місією у літературі, і не тільки, письменники-романтики вважали можливість пробуджувати народ з духовної сплячки, вести активну громадську діяльність, яка привела б до визволення і духовної незалежності українського народу. Безперечно, що вони мали чітке усвідомлення своєї ролі – народних поводитирів. Свої серця вони віддавали боротьбі за християнську любов і справедливість, їхнім завданням було будити дух людей і вести їх шляхом Божественної Правди. Поводирями народу М. Устиянович передовсім бачив священиків і підкреслював це у прощальній промові на Соборі руських учених: “Єсть в народі кождім чистая естества борба, ясноє его лице, як лице цвітного шовку, а тим ясным лицем, тою красавою цвіткою шовку єсть сердце тих, що, взбившись над шумовини кипящего вару, в нескверній груди чистим, як радостніи слези, чувством розігривают божественное слово Божественного сина, слово милости, слово любви” [9, С. 64].

Своєю зброєю будителі духу і просвіти мають живу народну мову, яка, за словами М. Устияновича, є “найдорожшим маєтком народа, ...душею, ...ядром его жизни” [9, С. 64], вона є “яко сума всіх оживлених ідей его (народу. – Р. Л.) духа...”, а найвищою від усіх ідей є ідея Бога, котрій “...служить Русь языком прадідів своїх, языком питомим, которим донедавна писовали отци наші і від которого днешная річ тільки мягшим розкладом слів і свободнійшим їх наклоном розличаєся і так ся виробляє, як ся развиває народное чувство” [9, С. 64].

М. Устиянович закликав учасників Собору звернутись до невичерпного народного джерела – фольклору: “...слиби-сьмо не пожалували потрудитися до пісней народа, до той комори природних народних гадок, знайшли би-сьмо не єдиную звїздку, которая би славу найкрасшому письменникови каждого народа принесла” [9, С. 64].

Такими ж патріотично-піднесеними на цьому з’їзді були виступи

М. Куземського, Р. Моха, Я. Головацького та ін. Більшість учасників Собору сходились на думці, що українці мають свою власну народну мову, яка годиться “щоб в ній вже тепер висшії науки преподавати” [9, С. 64], і наголошували на потребі піднести “живущий народний язык до книжного”, як це, мовляв, зробили словаки і лужичани. “Язык ізустний народа, – підкреслював Я. Головацький у “Розправі о язиці южноруським і єго нарічіях”, – є запевне правдиве і перше жерело для письменного языка, бо в устах народа найчистіше заховуються всі форми, цілий лад і склад языка, правий дух єго; задля того здавалобися і нам совсім так писати, як нарід говорить...” [9, С. 64-65].

Проте серед учасників з'їзду не було єдності. Частина “руських учених” відстоювала потребу в правописі, зближеному до церковного. На засіданні секції старослов'янської літератури С. Семаш вніс пропозицію вживати для до наукових та літературних творів церковнослов'янську мову, скласти словник і граматику церковнослов'янської мови. Запекла боротьба розгорнулася за літеру “йор” (ѣ). І хоча Р. Мох та інші переконливо доводили непотрібність цієї літери, священник-літератор Й. Левицький таки домігся, “аби буква “ѣ” яко непреодолимый забиток предков наших ... – і надалі позостала” [9, С. 65]. Наслідком правописної полеміки було обрання комісії з 12 осіб, яка повинна була розглянути пропозиції кожної секції й винести спільне рішення. Прийняте рішення Я. Головацький зачитав на заключному засіданні Собору. Найважливішими в цьому документі були такі пункти:

1. Маємо ся тримати того языка, яким наш нарід говорит...

2. Азбука кирилійска зіставляєся в цілости церковним книгам, удерживаєся также для писъм світових, однако належит дати спосібність, аби і азбука гражданська, яка уживана межи далеко більшою частею русинів і тутка, в Галиції, ввійшла в повсюдне уживаньє.

3. Маємо приладити букви гражданські до звуку народної мови...

4. ...Писати так, як більшість народу вимовляє, але при тім

уважати на етимологію... [9, С. 65].

В інших пунктах мовилося про правила вживання окремих звуків та граматичних форм (писавь замість писаль, вовкь замість волкь), а також введено літери г (на позначення звука g) та о і е з дашком (ô і ê).

Однак питання, якою має бути літературна мова, ще далеко не було вирішеним. У 1849 р. на одному із засідань “Галицько-Руської Матиці” – культурно-освітнього товариства, заснованого за зразком інших слов’янських народів, – знову постала мовна проблема: на цей раз мали з’ясувати, якою мовою “Матиця” видаватиме свої твори. Більшість учасників відстоювали мову, якою говорить народ. Але А. Петрушевич переконував, що “Русины Галицки повинны приняты язык російскій за книжный, яко язык образованный руский”, тому що неосвічений “москаль письменного російского языка совсім не розуміє, – а насупротив родовитый Русин той язык без помочи граматичних наук докладно читати и розуміты може” [24, С. 35]. Одним із аргументів А. Петрушевича було те, що цар Петро І, бажаючи об’єднати народи імперії, “ужил.... для сей цели” “язык”, що “не має на собі барвы особенного народного руского нарічія. но есть злымком и мішанкою рѣжнородных элементов” [24, С. 35]. Оскільки Москва віддавна “засиляє ся творами писателів” з-над Дніпра та Буга і се “причиняє ся до очищення мови з болгаризмів і русизмів” [24, С. 12], то в перспективі народна мова галицьких русинів таки колись “зійдеся з тою “образованою” російською” [24, С. 12]. Після таких мовних маневрів А. Петрушевича члени засідання вирішили видавати популярні твори народною мовою, а для творів “высшої науки” застосувати “образовану”. З того часу частина письменників послуговувалася народною мовою, інша – “образованою”. Цією другою, зокрема, виходили львівські часописи “Пчола”, “Семейная библиотека” та ін.

На М. Устияновича, якому славу і популярність уже принесли вірші, присвячені М. Шашкевичу (“Побратимові в день імені Його”, “Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну Єго пам’ять”), та опубліковані в 1847 р.

народною мовою поезії у “Вѣнку русинам на обжинки” (“Осінь”, “Наддністрянка”, “Гей, гей, милий Боже”) і 1848 р. в “Зорі Галицкій” (“Думка матері руської”, “До Перемишлян”, “До “Зорі Галицкої”), погляди і судження А. Петрушевича про літературну мову справили сильне враження. Згодом він не раз повертатиметься до цієї проблеми і шукатиме способів її вирішення. У питанні мови М. Устиянович зайде в глухий кут. “Це нещастя, – писав В. Ільницький, – що є така думка, що малоруский язык мусить перейти в російский. Нещасне выреченье А. Петрушевича в обществѣ Матиці 1849, котре спровадило “Пчолу”, “Семейну бібліотеку”, “Лірвака” и пр.; а ще нещастнійше повторенье того изречения Устияновичем” [24, С. 40].

У червні 1849 р. письменник був “возван гр. Голуховским, поступившим 1849 г. в намістники Галиции, в редакцію “Вѣстника”, новоучрежденного журнала, пособствованного правительством” [9, С. 67]. М. Устиянович отримав відпустку на один рік (душпастирські обов’язки у Славську протягом того часу мав виконувати о. Ф. Рудницький) і в юнці червня 1849 року без сім’ї приїхав до Львова для редагування “Галичско-Русского Вѣстника”. До редакційного комітету, крім М. Устияновича, належали І. Головацький, Б. Дідицький та М. Коссак. Як засвідчує програма часопису, що була видана рекламним відбитком, редакція, згідно із завданням уряду, мала на меті ширити просвіту серед народу, “лад, супокій, вірність монарху і любов братню”, бути “підпорою для правительства в его усилованьях,... жизнь державну... усталити і утвердити”. У шести основних рубриках часопису (“Часть урядова”, “Розговори”, “Політическі новини”, “Дневник краєвий”, “Відомості о торгівлі” та “Всячина”) подавалися урядові акти, друкувалися статті “о современных питаньях, о народных отношениях галицкого краю”, художні твори, публікувалися розповіді про цікаві пригоди у рідній країні та великих містах Європи, повідомлялися новини торгівлі, промислу, землеробства.

Позицію редакції відбито у ряді статей рубрики “Розговори”. Ці статті

здебільшого друкувалися без заголовків і без підпису. Вони могли належати М. Устияновичу як редактору “Вѣстника...” або ж потрапляли на шпальти часопису з його схвалення. Провідними темами “Розговорів” були освіта народу, мова і правопис, селянська праця і господарство, а також роздуми про свободу, рівноправність, народність. У часописі М. Устиянович відстоював мирний розвиток суспільства (“Братя, не там щастя, де ви його шукаєте; не в бурях і громах, але в супокійнім підсоню цвіте цвітка свободи і долі” [9, С. 68]), пропагував вірність законові (“Лише законний лад і спокійний розвій, на підставі історичній оснований, може для народів правдиве щастя, розумну свободу і благосостояніє – так духовне, як і вещественне – принести” [9, С. 68]), засуджував усілякі прояви ненависті та ворожнечі (“Горе тому народові, где житє от жовчу позичає барв собі, бо там на здоровіє ніт надії [9, С. 68]), закликав до спокою і порозуміння в суспільстві, виступав проти насильницьких методів боротьби (“О горе тим, що розложили в тихій і супокійній душі народів тую пристраєність і розпалили серце до кровожадної ненависти; горе тим, що ще десь роздувають неістовий огонь! Тяжелым тягарем ляже колись святая земля на їх грудь, і прокляцтво віків станесе пам’ятником їх житя!” [9, С. 68]). Усе це дало підставу Ф. Дисакові зробити цілком слушний висновок, що М. Устиянович сам не був борцем і не схвалював політичної боротьби. Для нього провідною є не боротьба, а ідея вірного служіння народові, мирного розвитку матеріальних і духовних сил. Шляхом, який приведе країну до розквіту, а людство до злагоди, М. Устиянович вважав освіту. В ряді статей, уміщених у “Галичо-Рускому Вѣстнику” (1849. № 11, 29, 65, 68, 69, 70, 71; 1850. № 2, 11, 12 та ін.) під рубрикою “Розговори”, від імені редакції висловлено глибокі думки з приводу народного просвіщення, створення народної школи, публікації книг і україномовне навчання. Письменник був переконаний, що саме освіта покликана сприяти “...розвою природніх сил і дарованій” кожної людини, бути “животворним огнем, котрий ogrіває всі сили чоловічества” [9,

С. 69], і забезпечити пробудження душі людини, бо “де нема просвіщення, там нема життя душі” [9, С. 69]. Метою освіти є створення і поширення серед простого народу літератури, написаної рідною мовою, в якій подаються не лише господарські поради, а й основні засади християнської моралі. Тому першочерговим завданням, стверджував М. Устиянович у невідомій статті “О просвіщенію народа”, є видання “духом і бесідою простонародних” книжок, в яких ідеться “не лишень о предметах, касающихся вещественности, но також і духа” [9, С. 67]. Місію “просвіщення народа” письменник покладав передусім на “честних наших священників”, котрі добре розуміють селянина, знають “бесіду і дух” своєї пастви і всю свою роботу спрямовують на виховання духа. Таким чином М. Устиянович ще раз підкреслив висловлену на Соборі руських учених думку: поводитися народу насамперед мають бути священники. Глибоке переконання письменника у провідній ролі духовенства відбито також у ряді його поетичних і майже в усіх прозових творах. Наприкінці життєвого шляху в поемі “Вспомини” М. Устиянович знову повернувся до цієї теми:

...Русь до просвіти веде свої діти

Під впливом додатнім своїх панотців [27, С. 186].

“Вѣстник...” був лояльним до урядових “опікунів”, оскільки М. Устиянович, погоджуючись редагувати часопис (у програмі зазначалося, що редактор “в своїм званію совершенно свідомий”), не міг виявляти хоч якусь опозиційність. Хоча руки редактора були зв’язані урядовими приписами, все ж “Вѣстник...”, робить висновок Ф. Дисак, “порушив чимало важливих проблем, а редактор показав себе вдумливим, поміркованим, при потребі й гострим на слово публіцистом, який, попри часті поклони в бік Австрії, відстоював інтереси передусім рідного народу, дбав про кращу долю Галицької Русі” [10, С. 509]. Непересічне значення “Вѣстника...” уже в тому, що це – один із перших у Галичині часописів, який видавався мовою, близькою до народної. М. Устиянович писав, що, живучи в горах “между

народом чисто-руским и изучивши язык матерный на бесіді, не искаженной польщиною,... старался внести тую чистоту и в галицко-рускую письменность...” [9, С. 70]. Письменник намагався “по возможности очищать галицко-русское наречіе от полонизмов” і, згідно з власними поглядами, “зближати его до литературного русского (себто українського. – Р. Л.) языка, як то усовітовано было на соборі 1848 г.” [9, С. 70]. М. Устиянович довів своїм “Вѣстником...”, зазначає В. Ільницький, підкреслюючи позитивну роль часопису в утвердженні народної мови в Галичині, що “язык наш и до выражений предметов высшего образования здобним есть, и як он красным есть, – и никто не буде так тупозрительным або жестоко упертым, абы язык в “Вѣстнику” ... хахолским звати дерзнулься” [24, С. 31].

М. Устиянович редагував “Галичо-Рускій Вѣстник” лише 7 місяців – останній, 94 номер газети вийшов 7 (19) лютого 1850 р., а в кінці березня письменник знову правив службу Божу у Славську.

У “Вѣстнику” М. Устиянович опублікував 8 своїх оригінальних творів – повісті “Старий Єфрем” та “Месть верховинця”, вірші “Третій май”, “Соединенными силами”, “Крася”, “Чари” (уривок із поеми “Путь на полонину”), “Поворот чумака”, “Шумить вітер долами...” (“Туга”), – а також два переклади із Ф.-Л. Челаковського (“Ізвістіє” та “Взріст”). Свої художні твори, як і більшість публіцистичних статей, письменник часто залишав без підпису або підписував псевдонімом чи криптонімом (Наумъ, Н. изъ Н., ...ъ), створюючи таким чином ілюзію, нібито у газети багато дописувачів.

Активна літературна, громадська та публіцистична діяльність М. Устияновича зробила його широко відомим і в Галичині, й на Східній Україні. Твори Маркіянового друга, писані у кінці 1840-х – на початку 1850-х рр. народною мовою, навіть після смерті письменника не сходили зі сторінок різних антологій та шкільних підручників.

На початку 1850-х рр. творче піднесення М. Устияновича поволі спадало, починалися гіркі дні розчарування. Революційні події 1848-1849 рр.

не справдили його надій, розвіяли ілюзії щодо сподіваних змін. Настали роки реакції. Монарший уряд вів послідовну політику наступу на завойовані під час “весни народів” права і свободи. Як уже зазначалося, в лютому 1850 р. М. Устияновича усунено від обов’язків редактора “Галичо-Руского Вѣстника”. Редакцію переведено до Відня, де ця газета, очолювана І. Головацьким, Б. Дідицьким та Ю. Вислобоцьким, виходила під назвою “Вѣстник для русинов Австрійской держави”. На її сторінках брати Іван та Яків Головацькі провокували дискусії щодо літературної мови та правопису в Галичині, відстоювали так зване “язичіє” – суміш російської та “старословенської” мов. Від 1850 р. орієнтується на “образованный общерусский язык” і “Зоря Галицка”. Державою Габсбургів всіляко підтримувалася вигідна їй ідея “образованої мови” – “язичія”, яку успішно культивували на сторінках зазначеної газети Б. Дідицький, С. Шехович, І. Гушалевиц та ін. У галицькому суспільстві поступово затихали заклики продовжувати справу Маркіяна Шашкевича, все менше ставало охочих боротися за народну справу.

М. Устиянович, який ще недавно був у вирі громадського і літературного життя, тепер лише вряди-годи озивався зі своїх глухих гір. У листах до приятелів він скаржився на бідність, відірваність від світу (“Ми ту, в горах, як в вовчій ямі, где, кромі голоду лютого, нич нема” [9, С. 72]). Багато часу займало в нього порання коло хати і газдівства. Письменник прагнув переїхати ближче до Львова, до центру, і просив колишніх друзів посприяти йому в пошуках вільної парафії. Вакантне місце недалеко Львова – наприклад, у Красному, – було, як це видно з листа до Я. Головацького від 24.05.1853, однак М. Устияновичу воно не дісталось. Уряд і консисторія не були зацікавлені у сприянні письменникові. Сорокадворічний М. Устиянович ще підтримував зв’язок із давніми товаришами, вислав свої твори до віденських часописів “Вѣстник для русинов Австрійской держави” та “Отечественный сборник”, однак настрої письменника вже не ті. У його

листах та, зрештою, і в поезіях (“Життя послідня тоска”, “Старість – не радість”) тепер переважають сумні, песимістичні мотиви. Він жалівся Я. Головацькому: “Я починаю похилятися над могилу – і щось дочуваю в собі, лее довго не потягну” [9, С. 72].

Протягом 1855-1857 рр. письменник майже не друкувався.

У 1858 р. М. Устиянович робить ще одну спробу вибратися зі Славська. У листі до М. Козановича з приводу вільної парафії в с. Пньові коло Надвірної він писав: “Мене уже отдавна кортить знайти собі місце на могилу для себе, і отдавна я глядаю за ним – а завсе, завсе, отчику, бездільно” [9, С. 73]. Парафії біля Надвірної М. Устиянович не отримав.

Убоге існування в глухій гірській парафії, м’який характер та слабка воля письменника, відверта неприязнь до нього окремих представників духовної влади – все це у 1859 році змусило М. Устияновича звернутися за допомогою до намісника Галичини, польського графа А. Голуховського – відомого пропагандиста латинської азбуки в українському письменстві. Поет просив перевести його з убогого Славська до Роздолу. Одночасно із цією просьбою М. Устиянович вислав до віденського “Отечественного сборника” статтю, написану латинською азбукою. Стаття не була надрукована, парохії в Роздолі неблагонадійний для офіційних кіл М. Устиянович теж не отримав. Більше він не шукав підтримки у поляків. Його начебто полонофільство 1859 року було, таким чином, вимушене – поет ступив на цю стежку, як пише Я. Гординський, “радше для уникнення переслідувань, для окуплення ласки поляків” [9, С. 73]. Сам же М. Устиянович у розмові з І. Головацьким (про цю розмову І. Головацький писав своєму братові Якову) казав, що “час би, щоби ми прийняли латинку, иначе не перестануть преслідовать враги” [9, С. 73].

Не отримавши підтримки й допомоги в польській шляхти, письменник мимоволі повірив облесним обіцянкам москвофілів і на тривалий час потрапив у їхні тенета. Опинився передовсім під впливом “об’єдинителя” Б. Дідицького. Повернувшись із Відня до Львова, Б. Дідицький узявся за

видання “Зорі Галицької як альбума на год 1860”. Того ж року, як уже говорилося, він видав “Поезії Николая Устияновича” із позначкою: “Часть первая” (друга частина збірки так і не побачила світу), чим заслужив собі вдячність і підтримку поета. У передмові до збірки Б. Дідицький вихваляв М. Устияновича, відводячи йому в “руському письменстві” таке місце, яке займають “Вікентий Поль в польской, Улянд в немецкой словесности” [9, С. 74].

За словами Я. Гординського, Б. Дідицький “як журналіст із уподобання, прислугував москвофілам своїм хитрим поведженням: похвалить Україну і виступить в обороні народної мови – заводячи за кулісами тим часом поволі великорущину” [9, С. 74].

Внаслідок такого загравання Б. Дідицького з народовцями у “Зорі Галицькій як альбумі на год 1860” з’явилася ціла низка поезій М. Устияновича: “Єго Високопреосвященству Григорію барону Яхимовичу, новопоставленному Митрополиту Галичскому” (цією присвятою відкривається “альбум”), “історическі думи” “Смерть князя Романа під Завихостом в літо 1205” та “Ужас на Руси при сближеніи монголов в л[іто] 1224”, поезії “Народний Дом” і “Рекрутка”. А ще через два роки Б. Дідицький надрукував в москвофільській газеті “Слово” Устияновичеву поезію “Княгиня Романова. (Рік 1206)”.

Письменник, і так уже зломлений, не зміг чинити відвертий опір москвофільству. У 1861 р. він стає на захист Б. Дідицького, якому П. Костецький у польському часописі “Przegląd Powszechny” дуже різко закинув “московщенє Русі”. Бажаючи витягнути Дідицького “з болота” М. Устиянович сам опинився на москвофільських манівцях.

Причин переходу поета у колись ворожий йому табір було багато. Насамперед – це велика матеріальна скрута, неможливість дати належну освіту дітям. Львівська консисторія, де було тоді багато москвофілів, переслідувала невігідних їй священників, серед яких був і М. Устиянович, а

єпископ Спиридон Литвинович сліпо вірив доносам на письменника, якими заздрісний до письменникової популярності о. Василь Фортуна засипав консисторію. Щоби дискредитувати невігідного урядові М. Устияновича перед виборами його в сейм у 1861 р., поляки розпустили чутки, що його ув'язнено.

Не дивно, отже, що, не в силі протистояти всім цим бідам та не бажаючи наражати себе на ще більші неприємності, письменник, який сподівався хоч на якесь полегшення своєї долі, “залетів на москвофільське поле”.

Після 1861 року письменник, який так гаряче у 1848-49 рр. виступав на захист народної мови, значною мірою перейшов на “язичіє”. Тепер він серйозно задумався над проблемою сфери вживання української та “великоруської” мови. Після повернення сина Корнила із Відня до Славська в домі Устияновичів знову розпочалися дискусії на цю тему. В той час Корнило був захоплений думкою О. Пушкіна про те, що всі “слов’янські потоки зіллються в російським морі” [9, С. 75]. Він привіз із Відня московський панславістичний часопис “День”, за читанням якого не раз заставляли М. Устияновича. Поет роздумував над тим, чи годиться народна мова для високої науки. Не маючи чітких та ясних переконань щодо походження й перспектив української мови, перебуваючи до того ж в особливо важких умовах (пожежа у листопаді 1862 р. знищила значну частину і так невеликих статків родини), М. Устиянович не мав більше сил продовжувати мовну боротьбу.

Письменника глибоко вразив цинічний вислів польського посла Л. Борковського на одному із засідань сейму 1862 р.: “Świat zna tylko Polskę i Moskwę. Rusi nie ma!” [9, С. 76]. М. Устиянович визнавав, що Л. Борковський має рацію хіба в тому сенсі, що українці справді не мали тоді не тільки своєї держави, але й сили, яка ту державу могла б збудувати. Історичні ж твори М. Устияновича, його гордість за минуле батьківщини,

туга за славним “руським минулим” свідчать, що слова Л. Борковського не прихилили серця письменника ні до Москви, ні до Варшави, а тільки змусили глибше задуматись над долею рідної землі.

Попри життєві негаразди письменник все ж цікавився громадським життям. Із сумом та надією він писав Я. Головацькому: “Приязнь, згода, братерство і великі надії на яр голосяться і шумно, і широко. Розважнійші, або, лучше сказати, люди з характером, оглядаються за яким програмом до поступованя в сій гарячій хвилі, оглядаються за вами в Львові, а ту ніт і намека, що і як би ділати” [9, С. 76]. Проте замість сподіваної підтримки отримав від колишнього Маркіянового побратима холодне мовчання. М. Устиянович не розумів такої зміни у ставленні до себе: “Мені жаль, истинно великий жаль, що Ти, розлюблений брате, здаєшся обминати мене. Скажи, чим оскорбил я Тебе? А если чим і оскорбил, скажи, чи мог я оскорбити Тебе, так мені близького, почтенного і дражайшого, нарочно?”

... Днесь остались мені в Львові лиш Ви і Дідицький – і вот з тих оставших, до котрих так сильно привязали мене і дружескіє чувства, і стремленія гадок, вот еден, близчий кровію і костями, отвертаєсь, – чи не жаль, брате? А отвертаєсь в своєї старости – чесно жаль тим більше” [9, С. 76].

Письменник тепер часто жаліється на долю й нужденне становище. У листі до пароха з Жидачева Мелетія Романовського від 14 лютого 1865 р. він писав: “Сила душі зломлена, убита, я десь уже для світа – непотреб, трутень в полном значеніи слова. От, жию, бо ще жити треба, хотяй ми не раз медом запахне сирий воздух могили... Сам при так численной родині жию скудно и бідно... Більше як 15 раз подавал ся я о какое лучшее місце, но хотяй уже-м отдавна сивий, як собака, и геть попропадали зуби, то такой кажуть, що ще того мало, щоб видобутись обрядовцеви з нужди. Треба, щоб еще ся скулил, як собака, и выучил ся мелькати хвостом, як собака” [20, С. 411].

У 1867 р. померла вірна дружина і помічниця М. Устияновича Анна,

залишивши десятеро невлаштованих дітей. Найстаршому Корнилові, який не мав постійної роботи, було вже 28 років, найменшій Олі – всього два роки.

У Львові знали про скруту письменника, проте ніхто не поспішав із допомогою, з підтримкою. Поміч надали чужі. Того ж 1867 р. члени петербурзького “Общества для пособия нуждающимся литераторам и учёным” на пропозицію В. Ламанського (одного з членів цього товариства) вислали Устиновичеві 75 рублів. Там оцінили “значительные, въ теченіи двадцати с лишкомъ лѣтъ, заслуги” М. Устияновича “по распространенію и оживленію галицко-русскаго языка, литературную дѣятельность... на пользу галицкихъ нашихъ собратій”, зрозуміли “стѣснённое... положеніе” автора [9, С. 77]. Однак навіть і цієї мізерної суми М. Устиянович не отримав – вона загубилася десь у чиновницьких кабінетах.

Зрозуміло, що в таких умовах М. Устиянович мусив думати, як вижити і поставити на ноги дітей, як заробляти на хліб. Через те дався зловити москвофілам, хоч – можна ручатися – серця, душі не запродав. У 1911 році в листі до Т. Реваковича донька М. Устияновича Марія Бобикевич писала: “В наших очах (молодших дітей) покойний Татко ніколи не був руссофілом теперішнього значіння... Тато мали своєрідні ідеї, але прото і за другими слідили – “Діло” пренумеровали, “Правду” і інші українські видавництва. Тато ніколи вороже не відносились до українського руху – противно, де лиш могли, підпирали. Нам всякі українські книжки спроваджували, навчали...” [9, С. 78].

У 1870 р. доля нарешті посміхнулася Миколі Устияновичеві. Для вже постарілого і сивого священика знайшлася парафія в м. Сучаві. Парафія не надто багатша від Славської, та все ж матеріальне становище поета стало трохи кращим. До нових місць М. Устиянович звикав тяжко. У листі до Т. Реваковича від 2 січня 1872 р. він писав: “...мені годі забути за нашу верховину, за той рай, такий веселий, за тих щирих друзів, без котрих-то не спожилось кусень калача, не випилось пугарця вина, з котрими

ділилось долю і недолю” [9, С. 78].

У Сучаві літературною діяльністю М. Устиянович займався мало. Майже всі його твори цього періоду написані “язичієм”. У деяких (наприклад, у вірші “Цесаревій Елисаветі в день вінчальний на поклон”) він оспівував цісарську родину. Але, як і в Славську, головним чином прагнув прислужитися простому люду. Протягом 1871-1880 рр. він написав низку статей, у яких подав корисні господарські поради селянам: “Шкло и его значение в историческому развитии культуры”, “Практична наука о годованю винной лози”, “О винограді”, “Винная лоза и плеканье ей в нашому поднесенію”. Вирішував М. Устиянович і побутові справи своєї пастви, про що свідчить лист до невстановленої особи, в якому йдеться про примирення двох сестер, що посварилися через спадщину.

У Сучаві письменник намагався проаналізувати й осмислити пройдений шлях. Так з’явилися праці “Початки литературы русской в Галичині” і “Возрождение Галицкой Руси и Маркіян Шашкевич”.

Письменник вкотре роздумує над мовними питаннями. Хибні думки щодо походження й перспективи розвитку народної мови, породжені ще в 1848-1849 рр., тепер стали його переконанням. У листі до О. Партицького від 20.02.1879 року він писав: “Я імію то внутреннее присвідченє, что упадок Галицкой Руси станесь неповздержним јеслі Галицкі писателі будуть придержуватись утопії витворити на Галицком наречіі самостоятельный язык и литературу.

...Наша должность есть всеми силами постепенно зближатись до русского языка и вести за собою и народ” [9, С. 79].

З цього приводу О. Огоновський зауважив, що М. Устиянович, дедалі частіше захоплювався новими думками, від яких не відмовлявся аж до смерті. Бувало й таке, що часом ненадовго згадував свій давніший світогляд, але, маючи чутливу вдачу, “зъявляв он опять наклон до литературного «объединенья»” [20, С. 410].

Колишні друзі письменника, які привітали М. Устияновича з 40-річчям священицької діяльності, були вражені його віршем-відповіддю “Моим друзьям. Ответ на поздравления с 24-ым юнія 1878 года”. У ньому “задзвеніла москвофільська нута” [9, С. 80], що вони “пішли на раду” до тих, хто “нам всегда был враг”.

Про М. Устияновича почали писати, як про “крепко скапцанілого на старість”, заявляти “о кацапстві шаленім старого Николи з Николаєва” [9, С. 80].

Та в останні роки життя письменник таки прийняв ідеали своєї молодих років. Останніми творами М. Устияновича стали “Вспомини”, які за жанром є автобіографічною поемою, і поезія “Сон внучки”. В обох творах звучить народна мова. Щодо боротьби між народною мовою та “язичієм” в М. Устияновича, то очевидною стала перемога першої.

У листі до Т. Реваковича донька письменника М. Бобикевич писала: “Я маю таке сильне переконанє, що Тато померли з душев і тілом щирим чистим галицьким русином, лиш дух їх шукав у широких просторах за світлом, а не найшовши, вернув до свого оконьця, до теплого світла” [9, С. 80].

Тит Ревакович згадував про, на жаль, утрачений лист-сповідь М. Устияновича, який міг би пролити світло на “москвофільство” письменника: “По смерти о. Н. Устияновича приїхав я до своїх родичів до Волосянки на вакації. Тут показав мені мій отець Іван Р[евакович] лист о. Николи Устияновича, з дати, не тямлю якої, писаний на кількох картках великої чвертки листового паперу, в котрім-то листі до свого старого друга, яким для него був мій отець, оправдувався о. Н[иколай] У[стиянович], для чого він покинув рідний український табір і для чого перейшов до московського табору. Була то, так сказати б, сповідь покійного о. Николи Устияновича. Я прочитав сей лист разом з вітцем і моїм братом о. Михайлом, теперішнім парохом Волосянки, а по прочитаню – виходячи зі строю українського становища – згодилися ми всі на се, що опублікованє

сего листу було би кривдою для любленого нами пок. отця Н[иколи] У[стиянови]ча, і я за згодою вітця і брата спалив у сій хвили сей лист.

Днесь дуже... причинив би ся він до належного оціненя о. Николи Устияновича” [9, С. 80-81].

У 1885 р. хвороба зовсім підкосила письменника. Радник краєвого суду М. Корилович писав до Т. Реваковича: “О[тець] Устиянович небезпечно хорий. Навет надії нема вже на него. Водна пухлина й рак на печінках (Leber Krebs)” [9, С. 81]. 3 листопада 1885 р. Микола Устиянович помер. Добрим словом про нього відгукнулися з причини його смерті і народовська, і москвофільська преса: некрологи вмістили “Родимий листок”, “Слово”, “Буковина”, “Наука”, “Новий пролом” “Мир”, “Руская Рада” “Правда”. У “Зорі” вмістив свою статтю-некролог Іван Франко. У греко-католицьких церквах Галичини ще довго правилися поминальні служби, віддаючи належне видатному священикові, громадському діячеві, письменникові, який, за словами пароха с. Настасова Євстахія Цурковського, “зажег смолоскип наш народний” [9, С. 81].

Висновки

Основні принципи світогляду Миколи Устияновича вирізьблювалися у священицькій родині, під впливом національно-відроджувальних рухів південних і західних слов'ян напередодні і в час “весни народів” 1848-49 рр. та різноманітних книг. Саме тому майбутній письменник знав античну, українську, західноєвропейську і частково російську літератури. Однак найбільший вплив на вибір життєвого напрямку залишився за національними поглядами Маркіяна Шашкевича та “Руської Трійці”. М. Устиянович став продовжувачем та розповсюджувачем ідей, тем і мотивів “Русалки Дністрової”.

Будучи громадським діячем і священником, він вважав, що суспільні позитивні зміни слід досягати, вдосконалюючи власну душу і дійсно сповідуючи християнські цінності, а не йдучи на будь-які насильницькі методи. Письменник наголошував, що народними провідниками мають бути священники. Серед найважливіших завдань для нього був розвиток народної освіти і рідної мови. Також він не стояв осторонь у процесі об'єднання українців, які жили розділені кордоном. Усе це М. Устиянович висловив у пристрасних промовах на Соборі руських учених, у своїй публіцистиці (статті публікувались на сторінках редагованого ним часопису “Галичо-Рускій Вѣстник”) і в художніх творах.

Найактивніший період у літературній і громадській діяльності М. Устияновича пов'язаний з європейською революцією у 1848 р. Саме з кінця 1840-х – до початку 1850-х років створено його найкращі прозові і поетичні твори. Починаючи від середини 1850-х рр., він крок за кроком сходить до “язичія”, а творчість наповнюється москвофільськими нотками. Сталось це не так через його переконання, як через бідність і нужду: М. Устиянович, зокрема, намагався прихилити до себе значною мірою

помосквофілених ієрархів-крилошан, аби перевели його з убогої гірської у кращу парафію задля поліпшення долі своїх десятих дітей. Письменника дуже сильно хвилювали проблеми мови. Все було: і пошуки виходу, і розчарування, і помилки. Однак жодного разу – відмови від тих ідеалів, які породила “весна народів”. У 1860-ті рр. він став автором циклу “дум” про княжу добу (народною мовою), незадовго перед смертю – ліричної рефлексії “Сон внучки”, що була свідченням його соборного мислення, і автобіографічної поеми “Вспомини”, у якій оцінив пагубну москвофільську діяльність.

Підсумовуючи, наголосимо, що на житті Миколи Устияновича позначилися всі ті складні процеси, які відбувалися в Галичині у 40-70-х рр. XIX ст. Насамперед йдеться про утвердження в суспільстві ідеалів “Руської Трійці”, про відродження народної мови і культури. Як продовжувач справи Маркіяна Шашкевича, Микола Устиянович у кінці 1840-х – на початку 1850-х рр. робив усе, щоби просвітити народ, підняти його дух і свідомість, втілити у життя Маркіянів принцип і “писати так, як більшість народу вимовляє”. Згодом у питанні щодо походження й перспектив народної мови письменник прийшов до хибних висновків, і це було однією з причин його переходу в 1850-1870-х рр. у москвофільський табір. Проте це був скоріше формальний, зумовлений обставинами перехід, а не за твердими переконаннями. Все життя М. Устиянович як священик співчував простим людям, дбав про них і виховував у дусі християнської моралі. Єдиним шляхом, який приведе до позитивних суспільних змін, а, значить, і до свободи та щастя, він вважав непохитну віру і ненастанну працю в ім’я людського блага. Головне своє завдання (як священик і як письменник та громадський діяч) Микола Устиянович вбачав у тому, щоби утверджувати ідеї Добра й Справедливості, наставляти людей на шлях пізнання Правди Божої. Саме з цієї концептуальної позиції слід тлумачити його творчість.

Список використаних джерел

1. Батіг М. Вовківська земля: Історико-етнографічний нарис. Львів, 1990. 70 с.
2. Білецький О. “Русалка Дністровая”. *Русалка Дністрова*. К.: Дніпро, 1972. С. 3-31.
3. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму. К., 1997. Ч. I: Етногенез і теогенез. 154 с.
4. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму: основні параметри каталогізації та ідентифікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук: спец. 10.01.06 “Теорія літератури”, спец. 10.01.01 “Українська література”. К., 1998. 32 с.
5. Головацький Я. Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу. *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори*. К.: Дніпро, 1982. С. 264-271.
6. Гольберг М. “Руська Трійця” і проблеми типології слов’янського романтизму. *Шашкевичіана: збірник наукових праць. Вип. 3-4*. Львів-Вінніпег, 2000. С. 568-570.
7. Горак Р., Гнатів Я. Микола Устиянович. *Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями. Микола Устиянович*. Львів: Каменяр, 1994. С. 171-536.
8. Гулевич Л. Громадська та літературна діяльність М. Устияновича в оцінці І. Франка. *Франкознавчі студії: збірник наукових праць. Вип. 3*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 156-167.
9. Гулевич Л. Микола Устиянович. Життя і творчість: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 236 с.
10. Дисак Ф. Микола Устиянович – редактор і публіцист (за матеріалами “Галичо-Руского Вѣстника”). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Вип. 9*. Львів, 2001. С. 500-520.
11. Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Femina, 1995. 686 с.

12. Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. *Зеров М. Твори: у 2-х томах. Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці.* С. 4-245.
13. Історія української літератури. Перші десятиріччя ХІХ ст. / за ред. П. Хропка. К.: Либідь, 1992. 511 с.
14. Кобилянська О. Слова зворушеного серця [щоденники, автобіографії, листи, статті та спогади]. К.: Дніпро, 1982. 359 с.
15. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму. Львів: Вища школа, 1983. 223 с.
16. Комаринець Т. Український романтизм. *Твори.* Львів: Каменярь, 1999. С. 316-321.
17. Крохмальний Р. Українська романтична поезія 20-60-х років ХІХ ст.: модуль метаморфози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література”. Львів, 1996. 16 с.
18. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / авт. і уклад. Ю. Ковалів. К.: ВЦ “Академія”, 2007. Т. 1. 608 с., Т. 2. 624 с.
19. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Громяка, Ю. Коваліва, В. Теремка. К.: Академія, 1997. 752 с.
20. Огоновський О. Історія літератури руської (української). Мюнхен, 1992. Ч. III: Вік ХІХ. 1338 с.
21. Петраш О. “Руська Трійця”: М. Шашкевич, І. Вагіяєвич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. К.: Дніпро, 1986. 228 с.
22. Письменники Західної України 30-50-х років ХІХ ст. К.: Дніпро, 1965. 652 с.
23. Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні (30-50-і роки ХІХ ст.). *Письменники Західної України 30-50-х років ХІХ ст.* К.: Дніпро, 1965. С. 5-35.
24. Созанський І. З літературної спадщини Василя Ільницького. *Записки НТШ. Т. 66.* Філадельфія–Мюнхен, 1978. С. 1-59.

25. Ткаченко А. Мистецтво слова: вступ до літературознавства. К.: Правда Ярославичів, 1998. 448 с.
26. Ткачук М. Поетика балад Левка Боровиковського. Тернопіль: Збруч, 2000. 146 с.
27. Устиянович М. Поезії. К.: Рад. письменник, 1987. 255 с.
28. Турій О. Українське духовенство і національно-політична боротьба в Галичині під час революції 1848-1849 років. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9: ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля.* Львів, 2001. С. 159-180.
29. Франко І. Із історії “москвофільського” письменства в Галичині. *Франко І. Зібрання творів: у 50-ти томах. Т. 31.* К.: Наукова думка, 1981. С. 458-480.
30. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції. *Франко І. Зібрання творів: у 50-ти томах. Т. 26.* К.: Наукова думка, 1980. С. 74-94.
31. Франко І. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Колар. *Франко І. Зібрання творів: у 50-ти томах. Т. 29.* К.: Наукова думка, 1981. С. 40-50.
32. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Франко І. Зібрання творів: у 50-ти томах. Т. 41.* К.: Наукова думка, 1984. С. 194-470.
33. Франко І. Николай Устиянович [некролог]. *Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 26.* К.: Наукова думка, 1980. С. 380-383.
34. Франко І. Русько-український театр. *Франко І. Зібрання творів: у 50 томах. Т. 29.* К.: Наукова думка, 1981. С. 293-336.
35. Франко І. Южнорусская литература. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 41.* К.: Наукова думка, 1984. С. 101-162.
36. Чижевський Д. Історія української літератури. Тернопіль: Феміна, 1994. 480 с.
37. Шабліовський Є. Література на західноукраїнських землях (30-40-і роки ХІХ ст.). *Історія української літератури: у 8-ми томах. Т. 2: Становлення нової літератури: дуга половина ХVІІІ – тридцяті роки ХІХ ст.* К.: Наукова думка, 1967. С. 315-374.

38. Шалата М. Будитель народного духу. *Микола Устиянович. Поезії*. К.: Рад. письменник, 1987. С. 17-46; 218-244.
39. Шалата М. Літературне життя українців Галичини періоду “Весни народів”. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. Вип. 5-6. Львів-Вінніпег, 2004. С. 432-451.
40. Шалата М. Микола Устиянович (до 180-річчя з дня народження). *Українська мова і література в школі*. 1991. №12. С. 85-87.
41. Шалата М. “Подвиг, про який не забуває український народ”. *Русалка Дністровая*. К.: Дніпро, 1987. С. 7-23.
42. Яценко М. Романтизм. *Історія української літератури XIX ст.: у 2 книгах* / за ред. М. Жулинського. К.: Либідь, 2005. Кн. 1. С. 230-354.
43. Яценко М. Романтизм як художній напрям в українській літературі. *Українська мова й література в школі*. 1989. №2. С. 28-36.
44. Mokry W. Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Kraków, 1996. 211 s.